

Universitat
de les Illes Balears

La invisibilització de la dona al currículum de Geografia i Història

Ana Ribas Ferrer

Memòria del Treball de Fi de Màster

Màster Universitari de Formació del Professorat
(Especialitat de Geografia i Història)

de la

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic 2018-2019

Convocatòria de Juny 2019

Nom Tutor del Treball: Alejandro Pitaluga Ivorra

Resum

El currículum de Ciències Socials d'Educació Secundària ha estat marcat generalment per un sistema androcentrista. Tot i això, en els darrers anys ha sorgit un nou mètode d'ensenyament basat en la coeducació. Aquest nou sistema implica la visibilització del paper de la dona al llarg de la història, fet que proporcionaria a la nostra societat actual les eines per acabar amb el sistema patriarcal que ens envolta. És per això, que aquest treball té com a objectiu principal mostrar les diferències entre l'educació androcentrista i la coeducació, i els beneficis d'aquesta última per l'alumnat. A més a més, farem una proposta d'unitat didàctica sobre les dones al segle XX a partir del moviment sufragista.

Paraules clau: Coeducació, Igualtat de Gènere, Història de les Dones, Unitat Didàctica, Ciències Socials.

Abstract

The Social Sciences in the Secondary Education curriculum has been generally marked by an androcentric system. However, in the past few years, a new method of teaching based on coeducation has emerged. This new system implies the visibility of the role of women throughout history, which would provide our society with the tools to end the patriarchal system that surrounds us. For this reason, this essay has as its main objective to show the differences between androcentric education and coeducation, and the benefits of this method for students. In addition, we will make a proposal for a didactic unit on women in the twentieth century from the suffragette movement.

Keywords: Coeducation, Gender Equality, Women's History, Teaching Unit, Social Studies

Les dones sostenen la meitat del cel

Proverbi xinès

Índex

1. Introducció	6
2. Marc teòric	6
2.1. L'androcentrisme al sistema educatiu	6
2.2. El feminisme i la coeducació	9
3. Estat de la qüestió	14
3.1. La dona al currículum de Geografia i Història	14
3.2. El masclisme als centres educatius	17
3.3. La realitat a les aules i l'ús dels materials didàctics	19
3.4. El marc legal: les polítiques d'igualtat i les competències educatives	23
4. Unitat didàctica	27
4.1. Justificació	27
4.2. Objectius didàctics	28
4.3. Competències clau associades	29
4.4. Continguts d'aprenentatge	30
4.5. Activitats d'aprenentatge	31
4.6. Activitats d'avaluació	33
4.7. Enfocament metodològic: Estratègies	34
4.8. Recursos	35
4.9. Tractament dels elements transversals	36
4.10. Temporalització i organització de l'espai i el temps	37
4.11. Connexió amb altres matèries i activitats complementàries	40
5. Conclusions	43
Fonts bibliogràfiques	45
Annexos	49

1. Introducció:

A tall d'introducció, cal esmentar que aquest treball final del Màster de Professorat cerca mostrar la invisibilitat de les dones actualment al currículum de les assignatures de Ciències Socials al llarg de secundària i batxillerat. Ens centrarem en el currículum d'Història que s'imparteix a quart d'ESO puix que la unitat didàctica que proposarem es centrarà en aquesta matèria. Tot i això, considerem que en general la dona ha estat oblidada en totes les matèries impartides al llarg de l'educació secundària obligatòria.

Al llarg de la nostra vida com a membres del sistema educatiu, sigui com a docents o com alumnes, hem estat sotmesos fins a cert punt inconscientment a un discurs masculí de la història. La Història s'explica a partir de narratives que construeixen una memòria col·lectiva i que proposa una continuïtat entre el passat i el present. El problema que representa això, és que sovint comencem a explicar el paper de les dones a partir del segle XX. Si més no, el currículum de les Illes Balears de quart d'ESO de l'assignatura d'Història només menciona dos cops específicament a les dones als criteris d'avaluació: "Discuteix les causes de la lluita pel sufragi de la dona", al bloc 5 intitulat *L'època d'entreguerres*, i "Reconeix els canvis socials derivats de la incorporació de la dona a la feina com a assalariada", al bloc 7 sobre *L'estabilització del capitalisme i l'aïllament econòmic del bloc soviètic*. Això porta a l'alumnat a concloure que les dones no tenien un paper rellevant fins aquell moment.

Per tant, l'objectiu principal d'aquest treball és demostrar que podem canviar la forma d'explicar la Història de forma que tota la societat estigui representada per igual. Amb això, cerquem que l'alumnat aprengui des d'un context d'igualtat que ajudi a respectar-se mútuament i a valorar el paper que representem tant homes com dones al context social. A més, al treball s'intentarà demostrar que la coeducació ja es comença a contemplar com a mètode educatiu des d'un marc legal i teòric, però que ens manca fer un pas més i transformar l'educació basada en la igualtat en una realitat a les aules.

2. Marc teòric:

2.1. L'androcentrisme al sistema educatiu:

Per començar, cal entendre que la conducta dels éssers humans en societat no sorgeix de forma sobtada, sinó que és el resultat d'un procés en el qual intervenen tant factors de la nostra pròpia naturalesa com comportaments socials i culturals (Vicenty, 2003, pàg: 2). Aquests comportaments són el que formen el "procés de socialització", és a dir l'aprenentatge de conductes que ens permeten viure adequadament de forma col·lectiva. Aquest aprenentatge sovint s'aprèn a partir de l'observació i la imitació.

El problema sorgeix quan només aportem una visió parcial i limitada dels éssers humans. Per tant, podem realment aspirar a una educació basada en la igualtat si només expliquem la història des d'un punt de vista androcentrista? Compten els nostres alumnes amb referents històrics femenins que els serveixin com a model d'observació i imitació?

Tanmateix, què entenem per androcentrisme? L'androcentrisme és la visió del món que situa a l'home com a centre de totes les coses. Per tant, només entén una realitat universal que parteix de la mirada masculina i generalitza el missatge per tota la humanitat. Aquesta forma d'entendre el món provoca la invisibilització de les dones, la negació d'una realitat femenina i l'amagament de les aportacions realitzades al llarg de la història per dones.

La nostra herència cultural, és a dir el nostre passat, s'ha construït sota la idea que el sexe serveix per assignar a cada persona determinades activitats, funcions, poders, etc (Rebollo Catalán, 2013, pàg: 4). Això és el que entenem com formació del gènere. Aquí sorgeixen les distincions entre el paper que s'ha atorgat a la dona, en l'àmbit privat, la maternitat i la cura de la família, i el paper que s'ha donat a l'home, basat en el poder, la vida activa i l'ambició. Aquesta convenció social provoca la desigualtat i serveix per naturalitzar i justificar pràctiques de discriminació sistemàtiques.

L'androcentrisme ha format part del nostre sistema educatiu gairebé sempre, el que ha portat al fet que la majoria dels éssers humans, tant homes com dones, la defensin com a l'única realitat vàlida. Aquesta visió tant de la realitat actual com de la Història porta a un cúmul de discriminacions i injustícies cap a la dona no només per part de l'home sinó per part d'ella mateixa que participa conscientment o inconscientment en l'acceptació dels tòpics que comporta l'androcentrisme.

Tot i la implantació de l'escola mixta a Espanya, el sistema educatiu no ha estat capaç d'assegurar la igualtat de sexes en ple segle XXI. De fet, les famílies són mixtes, molts llocs de feina són mixtes, fins i tot la mateixa societat, i això mai ha estat una garantia davant l'abolició de la discriminació sexista. Durant els anys d'escolarització, l'alumnat adquireix una identitat marcada pel seu gènere que el prepara per ocupar el seu lloc a una societat diferenciada segons el sexe que es disfressa com una societat basada en la igualtat d'oportunitats i la no discriminació per raons de sexe (Acevedo, 2010, pàg: 2).

Un dels estereotips més comuns sobre l'educació i les dones és que a nosaltres no ens agraden o no se'ns donen bé les carreres tècniques, però és això cert o forma part d'allò que ens han fet creure a partir dels rols de gènere? La matemàtica Marta Macho assegura que hi ha nombrosos estudis que demostren que des dels sis anys, les noies acumulen inseguretats davant les carreres STEM (ciència, tecnologia, enginyeria i matemàtiques) per culpa de l'entorn social (Fanjul, 2018). Segons el Ministeri d'Educació, només un de cada quatre matriculats en enginyeries és una dona.

Una de les solucions a aquesta problemàtica és una major visibilització de la feina de les dones científiques. Si bé és cert que des dels centres educatius s'estan començant a portar a terme projectes relacionats amb aquest tema, com el de *Les dones científiques* de l'IES Sa Blanca Dona, encara queda molta feina per fer en aquest aspecte. A tall d'exemple, probablement tots

podríem nomenar deu científics destacats però la majoria no seríem capaços de fer el mateix exercici amb noms de dones científiques (Benavente, 2014).

La invisibilització de la dona científica només és un exemple, puix que també ho patim en altres camps de coneixement com la filosofia, la política, l'art, etc. A tall d'exemple, al Museu del Prado s'exposen 1.627 obres de les quals només sis són de dones (Velasco, 2019), l'artista renaixentista Sofonisba Anguissola, la flamenca Clara Peeters i la barroca Artemisia Gentileschi.

Continuant amb aquest camp de coneixement, a les PAU de les Illes Balears de l'assignatura d'Història de l'Art no es demana cap obra realitzada per dones. Pel que fa a filosofia, a les PAU de les Illes Balears de l'assignatura d'Història de la Filosofia tots els filòsofs que es demanen són homes. Podríem dir que l'androcentrisme de la cultura acadèmica es troba tan interioritzat en la nostra societat que només l'anàlisi d'aquest com a tal fa ens adonem d'ell. "Habitualment no el podem percebre perquè tenim l'hàbit de considerar la cultura existent com a saber universal" (Subirats, 2012, pàg: 7).

L'androcentrisme també està molt present en el discurs que s'ofereix a l'hora d'explicar el temari d'Història. Sovint es presenta com "heroi" aquell que comporta tòpics masculistes, relacionant-ho així amb una valoració positiva de la força, la violència i la "virilitat" (Moreno i Marimón, 1986, pàg: 38), sobretot quan parlem de capacitats militars. Tot això comporta que la historiografia no sigui només masculista des de la invisibilització de la dona sinó des del condicionament del constructe social de l'home.

Per tant, l'educació androcentrista que ens marca els patrons d'estudi al llarg dels anys d'educació obligatòria, també ens condiona els estudis posteriors, com hem exemplificat amb el batxillerat i els graus universitaris. Si inconscientment, l'androcentrisme ens marca els rols de gènere des d'un aspecte educatiu, quins altres aspectes de la vida comuna poden estar marcats pel desconeixement del paper de la dona al llarg de la història?

Probablement, també afecti el comportament i la convivència entre ambdós gèneres, provocant conductes masclistes. Tot i això, cal recalcar que l'androcentrisme no és exclusiu del sistema educatiu. Si més no, l'escola no deixa de ser un element més de l'estructura complexa de la societat moderna, i com a tal no exerceix de forma exclusiva el paper de l'educació i transmissió de valors.

2.2. El feminisme i la coeducació:

La resposta davant la crítica del sistema educatiu androcentrista correspondria, per tant, a l'educació basada en el moviment feminista i la recerca de l'assoliment de la igualtat de gèneres. Tanmateix, cal explicar què entenem per feminisme. El feminisme és el moviment social i polític que sorgeix a finals del segle XVII, tot i que no adoptarà el seu nom fins més endavant. Aquest moviment suposa la presa de consciència de les dones com a grup i de l'opressió i l'explotació a la qual estan sotmeses per part del col·lectiu d'homes que formen part del sistema patriarcal (Sau, 2000, pàg: 121). En altres paraules, el feminisme és el procés per arribar a la igualtat de gènere i superar les discriminacions basades en estereotips que diferencien entre homes i dones.

La conseqüència d'aquesta presa de consciència és l'inici de la lluita per aconseguir la igualtat entre gèneres. Relacionarem el feminisme amb l'educació a partir de la coeducació que neix amb la voluntat d'educar en la igualtat. La coeducació busca destacar el paper de les dones a la història, utilitzar un llenguatge no sexista i dotar d'un pensament crític a l'alumnat que els permeti analitzar i identificar els estereotips sexistes que perpetuen la desigualtat, la violència masclista i la LGTBIfòbia. La Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya (XTEC) defineix la coeducació com "l'acció educativa fonamentada en el reconeixement de les potencialitats i individualitats de tot l'alumnat, independentment del seu sexe potenciant així la igualtat real d'oportunitats" (Generalitat de Catalunya, XTEC, 2019).

L'escola és un dels llocs de socialització més importants pels adolescents i a més, és l'àmbit en el qual el professorat té un pes destacat com a model d'influència davant l'alumnat. Per això, un dels reptes als quals ens enfrontem és el d'educar cap a la igualtat, lluny dels estereotips i els rols de gènere. L'objectiu principal de la coeducació és aconseguir que totes les persones tinguin les mateixes oportunitats, per això no només és important el paper dels docents sinó la voluntat de les famílies en participar en aquest procés (Montesdecoa, 2016). Puix que, com ja hem esmentat, l'escola mixta no implica *per se* una coeducació. Tot i que garanteix que les adolescents puguin accedir al sistema educatiu compartint els mateixos espais i el mateix currículum que els seus companys, això no comporta una igualtat social real.

En les darreres dècades, la societat ha evolucionat cap al feminisme, si més no, segons les I Jornades Internacionals Feministes de Saragossa, a Espanya un 58% de les dones i un 46% dels homes es considera feminista (Subirats, Tomé i Solsona, 2019). L'escola ha d'adaptar-se a aquesta nova societat que exigeix un sistema educatiu basat en la coeducació, superant així l'androcentrisme obsolet i la sustentació dels estereotips relacionats amb el gènere.

Tanmateix, per portar a terme aquest canvi de perspectiva en el món de la docència, ens veiem obligats a revisar i transformar el sistema educatiu, és a dir, com a docents hem d'educar-nos en la igualtat, hem de qüestionar-nos la manca de temes relacionats amb la dona als currículums i hem de ser crítics amb els materials didàctics i el llenguatge que utilitzem a les aules (Subirats, Tomé i Solsona, 2019).

Per això, també hem de tenir en compte que l'ensenyament és una de les professions més feminitzades per la presència majoritària de dones. Tot i això, les professores estan infrarepresentades als nivells educatius superiors i als equips directius, mentre que les mestres representen gairebé la pràctica total dels equips d'educació infantil, reforçant així la idea patriarcal que les tasques de cuidar són responsabilitat de la dona (Pérez Rueda, 2017, pàg: 7).

Aleshores, per què és important la coeducació? Com ja hem esmentat, la nostra forma de ser ve determinada per la imatge que tenim de nosaltres mateixos. Aquesta imatge determinarà la nostra forma de sentir, pensar, comunicar-nos, i fins i tot determinarà les nostres aspiracions futures. La forma en la qual ens veiem a nosaltres mateixos es construeix a partir dels models que ens ofereix la societat, no és una qüestió biològica ni genètica.

La coeducació no només implica la incorporació de dones als currículums, sinó també l'ús d'un llenguatge inclusiu, la participació equilibrada de l'alumnat, la sensibilització envers el masclisme, la visibilització de la producció al llarg de la dona, i el fi de la perpetuació dels estereotips tant dels continguts com cap als alumnes.

Aquesta mateixa societat anirà construint i establint rígidament al llarg del temps pautes o models a seguir que diferenciaran de forma clara entre allò que és correcte per una dona i allò que és correcte per un home (Moreno i Marimón, 1986, pàg: 20). Els comportaments establerts s'acabaran determinant com a universals i inherents a l'ésser humà, quan en realitat són un constructe social. Així, els models de conducta es transmeten de generació en generació a partir de la imitació de comportaments.

L'única forma possible de canviar aquest esquema de comportaments que diferencien entre allò que es creu inherent a la dona i allò que es suposa inherent a l'home és la coeducació. Si més no, la coeducació representa la supressió de les diferenciacions socials per qüestions de gènere, adopta el llenguatge inclusiu i, sobretot el que més destaquem en aquest treball, renuncia a l'explicació d'una història androcentrista que oblida el paper de la dona al llarg dels segles. La coeducació no cerca uniformitzar les ments dels alumnes i les alumnes sinó que el seu objectiu principal és respectar allò que és diferent i a gaudir de la riquesa que aquesta varietat ens ofereix.

La coeducació es planteja com a objectiu principal la desaparició de mecanismes discriminatoris en la pràctica educativa (Martori, 1994, pàg: 75). Això no significa adaptar a les dones al model masculí d'ensenyament, com es

plantejava en un principi quan va sorgir l'escola mixta, sinó proposar una fusió de les pautes culturals que anteriorment havien estat especificades per cadascun dels gèneres.

Podem establir que tot i que els alumnes i les alumnes reben les mateixes explicacions a partir dels mateixos recursos didàctics i realitzen les mateixes activitats, el resultat final d'aquest aprenentatge no estarà el mateix perquè la imatge que s'atorga de la dona i de l'home a l'alumnat no és la mateixa i contribueix en gran mesura a la imatge que es formarà l'alumnat d'ell mateix, perpetuant així els models de conducta que els hem transmès inconscientment des del seu naixement (Moreno i Marimón, 1986, pàg: 29).

Tanmateix, cal tenir en compte que la coeducació no és un mètode educatiu amb perspectiva lliure de gènere. La metodologia basada en aquesta perspectiva lliure de gènere o *Gender-Free Education* es defineix en ignorar el gènere, fent que els professors tractin de la mateixa forma a nois i noies. En canvi, la coeducació parteix de la idea que existeix el gènere però que és necessària una voluntat de corregir les discriminacions entre els estudiants per raons basades en aquest.

El problema del sistema *Gender-Free Education* és que, encara que el docent aconseguís eliminar les barreres personals a l'hora de tractar sense distinció de gènere a l'alumnat, l'alumnat està influenciat per la concepció de gènere fora de l'aula i per tant seria molt complicat eliminar el concepte de forma radical (Houston, 1994, pàg: 126). Per tant, resulta molt més realista cercar una eliminació de les discriminacions basades en el gènere. Aquest seria el principal objectiu de la coeducació.

Tot i això, ambdues metodologies requereixen una formació extensa i crítica del professorat puix que l'alumnat es susceptible a les nostres intervencions sigui pel llenguatge que utilitzem sigui la matèria que ensenyem. A més, la família és el context de socialització primari de l'alumnat i per tant, el seu paper cap al model coeducatiu és de gran transcendència. Per això, els docents també hem de cercar actituds de col·laboració amb les famílies cap a

les innovacions educatives amb perspectiva de gènere en l'àmbit escolar (Rebollo Catalán, 2013, pàg: 6).

Per acabar, cal destacar que els principis de la coeducació es basen en:

- La coexistència d'actituds i valors tradicionalment considerats pertanyents a un gènere o a l'altre perquè puguin ser acceptats i assumits per persones de qualsevol sexe.
- El desenvolupament d'una personalitat pròpia que no es vegi condicionada pel sexisme cultural i ideològic.
- No reconèixer les característiques d'allò "masculí" i allò que és "femení" com un component dogmàtic i inherent al sexe propi. És a dir, no confondre el sexe amb el qual naixem, una característica biològica, amb la creació del gènere, una construcció social.
- Una educació integral i integradora que no amagui l'aportació de les dones a l'experiència històrica. Aquesta característica serà determinant per la nostra proposta d'unitat didàctica.
- Qüestionament de les formes de coneixement socialment dominant, és a dir, determinar el constructe d'ensenyament patriarcal i eliminar els prejudicis d'allò que es considera digne d'ensenyar i allò que es manté ocult.

A tall de cloenda, cal recordar que l'androcentrisme es basa en l'ensenyament a partir de la figura de l'home. Per tant, és una eina del sistema patriarcal que oblida la identitat de la meitat de la població. Tot i això, al sistema educatiu està sorgint una proposta d'aprenentatge anomenada coeducació, que basa el seu ensenyament en la igualtat. Tanmateix, cal donar un cop d'ull a la realitat del sistema educatiu actual.

3. Estat de la qüestió:

3.1. La dona al currículum de Geografia i Història:

L'educació mixta sense coeducació comporta un procés d'aculturació a favor del sistema patriarcal. L'ensenyament de la història segueix el mateix patró de dominació masculina basada en els rols de gènere. El professorat, com a transmissor de la informació, ha d'aportar una historiografia que tingui en compte el paper de la dona al llarg de la Història per atorgar a l'alumnat un coneixement despullat de masclisme.

El gènere és una construcció social creada per les cultures i els sistemes polítics per determinar la nostra identitat basant-se en el sexe, és a dir, fixen el que significa ser home i ser dona. La identitat de gènere ha fet que algunes dones, només pel fet de ser dones, no es vegin a elles mateixes capaces de tenir una vida activa pública o una carrera laboral exitosa.

És per això, que les Ciències Socials, i concretament l'estudi de la dona al llarg de la Història resulta determinant per acabar en estereotips que ens portin a pensar que existeix un sexe inferior a l'altre. A més a més, les Ciències Socials, entre elles la Història, tenen com a principal objectiu la formació d'una ciutadania crítica. Per formar aquests ciutadans amb pensament crític propi, cal ensenyar-los els continguts des d'una perspectiva d'igualtat a partir de l'ús d'una historiografia plural que incorpori la veu de les dones.

No podem negar que el coneixement és en certa manera ideològic, si més no ho és el que decidim que és suficientment rellevant com pensar que és digne d'ensenyar. És per això que obviar el paper de la dona a la Història o relegar-la només a les feines domèstiques, demostra com la posició privilegiada de l'home a la societat i perpetua la situació de dominació i submissió.

Dit això, cal esmentar que el que es cerca no és una igualtat quantitativa al currículum de Geografia i Història, sinó més aviat, qualitativa. La societat patriarcal ha estat present al llarg dels segles i això implica que la dona no

tingué el mateix paper que l'home dins la majoria d'esferes rellevants de la Història, com la política, l'economia, etc.

El predomini de la història política sobre les altres "històries", com la història social, ha comportat que les dones apareguessin com a personatges secundaris en els continguts que s'ensenyen a les classes d'Història (Obiols i Blanch, 2011, pàg: 132). Tot i això, creiem que és important que es destaquin aquelles dones que si tingueren alguna cosa a dir en aquests àmbits, no pel fet de ser dones sinó perquè es guanyaren ser recordades per tots nosaltres amb la seva contribució a la Història.

A més d'això, el paper de la dona al llarg dels segles pot ser explicada de dues formes, de manera col·lectiva o a partir de personatges individuals destacats. L'alumnat sovint relaciona els successos històrics amb la personificació de personatges clau de cada moment (Obiols i Blanch, 2011, pàg: 135). És per això, que no només cal incorporar a la dona dins del currículum i destacar aquelles dones que marcaren un abans i un després en la Història, sinó també transmetre als alumnes que la majoria de successos històrics han comportat una mobilització social generalitzada que comptava amb nombroses dones. A tall d'exemple, la Revolució Francesa no pot relacionar-se només amb Robespierre, Olympia de Gauges o Napoleó, sinó amb el poble francès constituït per homes i dones per igual.

Cal explicar que les dones que trobem destacades com a personatges històrics rellevants, solen estar representades de dues formes: les dones masculinitzades o "bruixes", com Isabel la Catòlica o Cleòpatra, i les dones anomenades víctimes o "princeses", com Anna Frank o Joana la Boja. Les dones "bruixes" es consideren intel·ligents, independents i ambicioses. En canvi, les dones "princeses" es consideren màrtirs que es deixen portar pels seus sentiments i són víctimes de la crueltat dels homes (Obiols i Blanch, 2011, pàg: 136). Aquesta dualitat simplista contrasta amb la profunditat d'anàlisi que sovint reben els personatges històrics masculins.

La perspectiva de la història de les dones exigeix que aquestes siguin considerades com a subjectes històrics. D'aquesta forma es pretén denunciar

la manca de presència i protagonisme de les dones a la memòria social, i com, alhora, això contribueix a desvaloritzar-les. Tanmateix, una incorporació més significativa de les dones al currículum de Geografia i Història també implicaria destacar els moments en què les dones han qüestionat el sistema patriarcal vigent, demostrant una alternativa i fent que l'alumnat prengui consciència d'aquesta. A tall d'exemple, es poden destacar diverses onades de feminisme històric, el sufragisme, la incorporació al món laboral, etc.

L'estudi d'un currículum que incorpori la dona com a subjecte històric també implicarà l'acceptació que la mateixa concepció i divisió dels sexes és una creació plural i cultural que aporta una diversitat significativa a la societat (Fernández Valencia, 2004, pàg: 36). A més a més, comportarà un coneixement més global de diverses èpoques històriques i ens aproparà de forma més real a la societat de cada moment.

La manca de representació de dones al currículum també pot ser vista com una oportunitat pel professorat per canviar la forma d'explicar la Història als alumnes, deixant de banda els termes conceptuals que es plantegen al model magistral tradicional. L'alternativa estaria formular l'absència de les dones a la Història a partir de la presentació del problema "per què no es parla de les dones?" (Fernández Valencia, 2004, pàg: 40). D'aquesta forma faríem a l'alumne protagonista de la formació d'una historiografia alternativa que fes que es plantegés els coneixements tradicionals de caràcter androcentrista.

A més a més, cal destacar que la contemplació de la introducció de les dones també implicaria explicar els elements de discriminació social que ha patit aquest col·lectiu al llarg de la Història. Aquesta forma de construcció de la identitat de la dona és la que ens permetria començar la unitat didàctica que es proposarà més endavant sobre les sufragistes.

3.2. El masclisme als centres educatius:

Al llarg dels anys d'adolescència, el nostre alumnat es sotmet a la socialització de gènere, un procés d'aprenentatge diferencial en el qual es transmeten valors sobre els comportaments desitjables per a la masculinitat i per a la feminitat. Tot i això, la diferenciació entre gèneres comença a la infantesa, on adquireixen la noció d'una jerarquia entre sexes que convenç als homes que són superiors a les dones (Generalitat de Catalunya, Ateneu, 2019). En l'etapa adolescent es refermen aquests rols, el que marca un gran paper al seu procés de socialització. Es construeix un referent a partir de l'entorn social que envolta a l'alumnat formant papers diferenciats entre nois i noies. Aquest entorn social pot arribar a legitimar relacions abusives.

Destaquem aquest procés de socialització perquè el centre educatiu esdevé un important agent socialitzador al llarg de l'adolescència. L'escola, una institució no només educativa sinó també social, és protagonista a l'hora de transmetre rols i estereotips de gènere. En aquest procés socialitzador tenen una forta influència el professorat, les matèries i el currículum tant l'explícit com l'ocult, en la normalització d'aquests rols. El currículum explícit no compta amb evidències sexistes (Barranco, 2013, pàg: 10). Tanmateix, si analitzem el currículum ocult, trobem evidències de com certes conductes patriarcals perviuen i es manifesten a partir del llenguatge, els estereotips i la invisibilització de la dona, com succeix a Geografia i Història.

Aquesta diferenciació entre gèneres als centres educatius marquen als alumnes de cara al futur segons siguin homes o dones, i tenen efectes de desigualtats socials, polítiques, etc. És per això, que l'escola ha de prendre consciència del seu paper en la construcció de la identitat sexual i la valoració social d'ambdós gèneres. De fet, és a partir del sistema educatiu, tant l'específic com l'ocult, que es transmeten i desenvolupen uns valors específics en vers els rols de gènere (Moreno, 2010, pàg:14).

Aquesta desigualtat té un impacte directe en la continuïtat de la violència masclista en les relacions de parella. A tall d'exemple, els estudis recents sobre

masclisme en l'adolescència mostren com un 25% dels nois i un 22% de les noies de 12 a 24 anys està una mica d'acord que "l'home que sembla agressiu és més atractiu" (Marqués, 2018). A més a més, "un 21,2% dels joves de 15 a 29 anys creu que la violència de gènere és un tema "molt polititzat, que s'exagera molt" i un 27,4% ho veu una conducta "normal" dins la parella, segons un baròmetre del mateix organisme de l'any passat" (Marqués, 2018).

La majoria dels adolescents que justifiquen l'ús de la violència per part dels nois basa aquesta justificació en les seves capacitats i habilitats de gestió de les seves pròpies emocions, però també amb la perpetuació del seu poder, i per tant deixa en evidència la subordinació de la dona (Generalitat de Catalunya, Ateneu, 2019). L'ús de la violència, la inhabilitat de gestió d'emocions, la demostració de la força, etc. són característiques típiques de la masculinitat tòxica que sorgeix de la perpetuació dels rols de gènere.

Les valoracions basades en el gènere imposat comporten generalitzacions basades en prejudicis de com han de ser les persones (Moreno, 2010, pàg:15). Les relacions abusives es presenten per tant a una edat primerenca que es mimetitza amb el context social. És per això que considerem l'educació com un punt clau per començar a canviar aquest procés de diferenciació entre gèneres que porten al masclisme.

La UNESCO, al seu estudi sobre "Igualdad de género a través de la escuela: proporcionar un entorno de aprendizaje seguro e inclusivo" (2018), ens explica que la violència masclista a l'escola és de fet un problema omnipresent en alguns països. No només entenem aquesta violència com a física, sinó també psicològica o sexual, i pot tenir lloc dins i fora de les aules, com per exemple a les xarxes socials.

És per això que les escoles apliquen cada cop més models de prevenció, ensenyant així als alumnes estratègies per interactuar de forma respectuosa amb els seus companys i companyes. De fet, com s'especifica a "Igualdad de género a través de la escuela: proporcionar un entorno de aprendizaje seguro e inclusivo" (2018), han comprovat que els estudiants

manifesten comportaments socials més positius i redueixen els comportaments masculistes després de la implantació dels models de prevenció.

3.3. La realitat a les aules i l'ús dels materials didàctics:

Com s'està reflectint a les aules l'evolució cap al feminisme que està portant a terme la societat que hem esmentat prèviament? Si bé és cert que les dones han començat a incorporar-se al currículum de les assignatures de Geografia i Història, encara queda un camí molt llarg per poder parlar d'igualtat entre gèneres dins la matèria que s'imparteix. Com ja hem explicat anteriorment, el currículum continua tenint una perspectiva androcèntrica implícita en els seus continguts educatius. La representació de les contribucions socials i culturals de la dona són gairebé inexistent.

Aquestes incorporacions de la dona poden establir-se en diverses tipologies segons el grau de representació que trobem a les Ciències Socials (Blanch i Fernández, 2010, pàg: 14). L'estudi dels recursos didàctics que s'utilitzen poden exemplificar el contingut d'allò que els ensenya als alumnes envers el paper de la dona. Partim des dels materials didàctics en els quals no es visualitza de cap manera la dona, ni es fa l'esforç per incorporar-la. Actualment, a Espanya, aquest model de material didàctic és gairebé inexistent. Segonament, existeix una tipologia didàctica que implica canviar els discursos conservadors de forma superficial i insignificant, sovint només incorporant una dona per unitat.

En tercer lloc, trobem una forma d'explicar la Història de la dona a partir de la seva contribució a la història dels homes. Actualment, aquesta tipologia es troba present en nombrosos llibres de text, que incorporen breus seccions de caràcter anecdòtic al final de les unitats. Tot i que les editorials estan tractant de donar més visibilització a les dones als recursos didàctics, sovint aquesta visibilització comporta el mateix tractament androcèntric que la resta del discurs que s'ha donat fins ara a les classes d'Història puix que es segueix

dicotomitant la relació entre els gèneres. L'aparició de les dones en la majoria de recursos didàctics és de forma anecdòtica o específica en un apartat o tema al marge de la resta del temari (Acevedo, 2010, pàg:4).

Quartament, es pot tractar la dona des de la seva incorporació en esdeveniments clau per a la seva Història com la lluita a favor del dret a votar o les lluites feministes. Finalment, existeix una tipologia que tracta la Història des de la perspectiva de les dones, reavaluant així el discurs dels llibres de text amb la voluntat de crear una narrativa plural, col·laborativa i diversa.

Ens trobem, per tant, davant la pregunta de com afegir al temari la Història de les dones. Per això, es proposen diverses possibilitats d'inclusió. D'una banda, es poden incorporar els rols de les dones en les àrees tradicionalment masculines. D'altra banda, es pot afirmar i revalorar la importància dels dominis tradicionalment femenins per l'evolució i el progrés de les societats. Tot i això, sembla que la forma més eficaç per tractar aquest tema des d'una perspectiva d'igualtat és examinar l'evolució dels significats que s'atribueixen al gènere i la feminitat i desconstruir aquests termes socials (Espinete-Alegre, 2018, pàg: 17).

Els materials escolars han estat estretament relacionats amb el tractament del gènere a les aules puix que han basat el seu discurs de forma determinant en la identificació dels estereotips dels rols de gènere. Tot i això, cal destacar que en els darrers anys aquests exemples de conducta estereotipada han disminuït i la divisió de rols entre homes i dones no és tan clara (Schüssler, 2007, pàg: 23).

El Govern d'Espanya, segons la UNESCO al seu estudi sobre "Igualdad de género a través de la escuela: proporcionar un entorno de aprendizaje seguro e inclusivo" (2018), indicava en 2017 que la igualtat de gènere està integrada en els seus plans nacionals d'estudi. En els darrers anys, els llibres de text han fet cada cop més menció de les dones i els seus drets. Tot i això, sovint les dones segueixen sent representades en els rols tradicionals de feines domèstiques. La UNESCO, al mateix estudi mencionat prèviament (2018),

afegeix “de Suecia a la República Árabe Siria, pese a que los gobiernos subrayan explícitamente la importancia de la igualdad de género en los libros de texto, las mujeres y los hombres seguían estando representados habitualmente de manera estereotípica”.

Per tal d'exemplificar la divisió entre homes i dones que té lloc als recursos didàctics, cal destacar que només un 7% dels referents científics, polítics o culturals que surten en els llibres de text d'ESO són dones. A més a més, algunes d'aquestes dones no són mencionades per mèrits propis sinó per les seves relacions familiars o sentimentals amb un home. A tall d'exemple, “l'observatori de llibres de text de l'Institut Català Internacional per la Pau conclou que en un 35% dels casos, aproximadament, les dones esmentades als llibres no hi consten pel seu propi paper, sinó com a "muller de", "filla de" o fins i tot "amant de" reis, escriptors, etc.” (Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, 2018). Això porta a l'alumnat a l'equívoc de pensar que les dones no han fet res destacable al llarg de la Història perquè els estem ensenyant un passat parcial en què els homes són els protagonistes absoluts.

Per tant, no es tractaria de fer una discriminació positiva cap a la dona sinó incloure als materials didàctics una visibilització per qüestió de mèrits, sense necessitat que el seu nom vagi acompanyat del d'un home, ni la divisió en apartats anecdòtics exclusius per la dona. De fet, la divisió en episodis anecdòtics podria comportar una divisió encara més visibilitzada dels gèneres. De fet, el BOIB expressa explícitament que queda prohibit que qualsevol centre educatiu de les Illes Balears, sigui privat, públic o concertat, elabori, difongui o utilitzi materials didàctics que “presentin les persones com a inferiors o superiors en dignitat segons el sexe, per orientació sexual o identitat sexual, o com a objectes sexuals, ni els que justifiquin o banalitzin la violència masclista, o hi incitin” (art. 28 BOIB, de 28 de juliol).

Un cop mostrada la realitat dels recursos didàctics, volem centrar-nos en l'esmentada realitat a les aules. Quines repercussions reals té l'androcentrisme actual en el nivell acadèmic dels alumnes? Existeix una diferenciació entre les

disciplines acadèmiques. Les formes de transmetre la Literatura, la Història o la Ciència incideixen de manera directa en l'alumnat perquè podem caure en la reproducció inconscient d'estereotips de gènere i valors socials que sustenten una diferenciació entre homes i dones. És per això que les matèries de ciències sovint s'associen als homes, mentre que les de lletres s'atribueixen a estereotips femenins. Això podria explicar les diferències significatives entre homes i dones a l'hora de triar carreres universitàries tècniques o humanístiques (Colás i Cortés, 2006, pàg: 420).

El *ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence* que recull les dades de les edicions PISA del 2000, 2003, 2006, 2009 i 2012 mostra una bretxa de gènere als resultats. Segons aquest informe, des del 2000, podem veure unes pautes establertes pel que fa a diferències de gènere segons els resultats. Als quinze anys, el 60% dels alumnes amb un rendiment baix a Matemàtiques, Lectura i Ciència són nois. Respecte a la comprensió lectora, les noies mostren millors resultats que els nois, de fet el 75% d'elles afirma llegir per diversió, davant un 50% dels nois. En canvi, en Matemàtiques, els nois demostren millors resultats, fet que s'explica per una manca de confiança generalitzada de les noies davant la matèria (Cercadillo, 2015). Aquests resultats afecten també a l'elecció de futures carreres acadèmiques i professionals, com hem mencionat prèviament amb les carreres universitàries tècniques.

Per tant, podem concloure que s'hauria de millorar la confiança cap a totes les matèries sense basar-nos en concepcions estereotipades i la motivació cap a l'estudi, puix que el sistema educatiu no deixa de ser un exemple de la nostra societat i la bretxa de gènere que mostren els resultats PISA són una realitat que marca els patrons de treball posteriors a l'escola.

3.4. El marc legal: les polítiques d'igualtat i les competències educatives:

Trobem pertinent mostrar el marc legal que tracta sobre la igualtat de gènere per tal d'entendre la necessitat d'adaptar el sistema educatiu a la realitat social actual. Per això, començarem mostrant la legalitat en l'àmbit balear amb el Bolletí Oficial de les Illes Balears (BOIB) Núm. 99 del 28 de juliol de 2016. Al Bolletí es deixa explícitament expressat que es prohibeix qualsevol mena de discriminació per raó de sexe, així com es fa a l'article 14 de la Constitució Espanyola que proclama el dret a la igualtat i a la no-discriminació per raó de sexe.

La creació d'un marc legal específic sobre lleis de gènere determina el canvi que ha modificat el paper tradicional dels homes i dones a la societat, sobretot a partir de la incorporació de les dones al món laboral i el seu accés al món educatiu. Aquests canvis no haurien estat possibles sense els moviments feministes ja mencionats. Tot i això, el sistema patriarcal es manté vigent en nombrosos casos, fins i tot al BOIB es reconeix que l'androcentrisme segueix patent en molts aspectes de la vida social i política (BOIB 11/2016, de 28 de juliol). Aquest androcentrisme no està només present al sistema educatiu, com hem esmentat prèviament, sinó que també es troba exemplificat en l'ús del temps que dediquen les dones a les tasques domèstiques, sis hores setmanals, davant les dues hores i vint minuts que dediquen els homes.

Si ens centrem en l'àmbit educatiu, el BOIB proposa una sèrie de mesures per promoure la igualtat al sistema educatiu. Entre aquestes mesures, destaquem que les polítiques públiques educatives han de cercar aconseguir un model basat en el rebuig de qualsevol forma de discriminació, superant així els estereotips i els rols de gènere. Alhora, "s'ha de potenciar la igualtat real de dones i homes en totes les seves dimensions: curricular, organitzativa i altres" (art. 26 BOIB, de 28 de juliol). El BOIB continua especificant que en tots els centres educatius ha d'haver-hi una persona amb formació específica que es faci responsable de la coeducació, impulsant així la igualtat de gènere.

L'administració educativa de les Illes Balears també ha de garantir la formació permanent del professorat en matèria de coeducació.

En l'àmbit de disseny i desenvolupament curricular, s'especifica que han d'integrar-se diversos objectius entre els quals destaquem l'eliminació dels prejudicis, els estereotips i els rols segons el sexe, i la prevenció de la violència masclista. A més a més, es cerca capacitar l'alumnat perquè l'elecció de les opcions acadèmiques sigui lliure i sense condicionaments basats en el sexe, aspecte que podem relacionar amb l'anterior menció, al marc teòric, de la manca de dones a les carreres universitàries tècniques. Destaquem especialment l'objectiu d'"integrar el saber de les dones i la seva contribució social i històrica al desenvolupament de la humanitat, i revisar i, si escau, corregir els continguts que s'imparteixen" (art. 27 BOIB, de 28 de juliol), puix que representa l'objectiu principal en el qual es basa la proposta d'unitat didàctica que presentarem més endavant.

D'altra banda, continuant amb el BOIB, l'article 28 sobre els materials didàctics ens diu que aquestos materials "han d'evitar la invisibilització de les dones per mitjà del llenguatge i han de garantir en les imatges o les representacions la presència equilibrada i no estereotipada de dones i homes" (art. 28 BOIB, de 28 de juliol). Recordem el punt anterior sobre els materials didàctics quan mencionàvem que l'aparició de la dona és gairebé inexistent o, al marc teòric, quan parlàvem de la poca representació que hi ha de la dona als currículums de diverses matèries impartides al llarg de l'educació secundària obligatòria i el batxillerat.

Estatlament, l'any 2013 entrava en vigor la llei educativa coneguda com a LOMCE, que insisteix en la necessitat d'adquisició de diverses competències clau considerades indispensables pel desenvolupament intel·lectual dels ciutadans. Entre aquestes competències, destaquem la competència social i cívica que implica "la habilidad y capacidad para utilizar los conocimientos y actitudes sobre la sociedad, entendida desde las diferentes perspectivas" (annex 1 BOE, de 29 de gener). A la competència social i cívica

es deixa especificat que és fonamental conèixer els conceptes bàsics relatius a la igualtat i la no discriminació entre homes i dones.

A més a més, a la LOMCE s'explica que la competència cívica es basa en el coneixement crític dels conceptes de democràcia, justícia, igualtat, ciutadania i drets humans i civils. Per tant, si es pretén adquirir la competència cívica i social, es requereix tenir la capacitat de respectar els valors democràtics esmentats i els drets humans. A més, es demana tenir disposició per superar els prejudicis i respectar les diferències i ser tolerant. A l'article 23 de la mateixa llei estatal s'especifica que un dels objectius de l'educació secundària obligatòria és valorar i respectar la diferència de sexes i la igualtat de drets i oportunitats entre ells, rebutjant així els estereotips discriminatoris entre homes i dones, i recalcant la igualtat d'oportunitats i el rebuig dels estereotips que discriminin per raons de gènere.

També trobem pertinent destacar la Llei Orgànica 1/2004 sobre les Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere. El capítol I d'aquesta llei tracta de forma exclusiva l'àmbit educatiu i constata que el sistema educatiu espanyol basarà un dels seus principis en l'eliminació d'obstacles que dificultin la plena igualtat entre homes i dones (art. 4-9 BOE, 29 de desembre 2004).

A escala internacional, en primer lloc trobem la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948 on es deixa constància a l'article 2 que tota persona té els drets i llibertats proclamats a aquesta Declaració sense distinció de raça, color, sexe, idioma, religió, opinió política o de qualsevol índole, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o qualsevol altra condició.

Posteriorment, l'any 1979, té lloc la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW). La Declaració que sorgeix a partir de la CEDAW recorda que la discriminació contra la dona viola els principis d'igualtat de drets i respecte de la dignitat humana. A l'article 1 s'expressa que la discriminació contra la dona també implica l'exclusió o distinció segons el sexe que tingui com a resultat menysprear o anul·lar el

reconeixement de la dona en àmbits com la política, l'economia, la societat o la cultura. Considerem que no incloure el paper de la dona al llarg de la història als currículums suposa una anul·lació del reconeixement de la dona.

D'altra banda, els estats que firmen la Declaració del CEDAW també es comprometen a eliminar la discriminació contra la dona per assegurar les condicions d'igualtat de drets a l'esfera de l'educació. A tall d'exemple, s'especifica que han de comptar amb les mateixes condicions d'orientació en matèria de carreres i capacitació professional. Tot i això, ja hem destacat prèviament que en realitat l'orientació en vers als estudis superiors no està absent de discriminació.

En conclusió, tot i que el marc legal sobre gènere i igualtat és extens, i cada cop està més generalitzada l'acceptació del feminisme, els adolescents presenten un gran nombre de tendències masclistes. En una societat patriarcal marcada per mitjans de comunicació i xarxes socials androcentristes, l'educació ha de prendre un paper protagonista per acabar amb els processos de socialització tradicionals i educar a l'alumnat amb valors basats en la igualtat entre gèneres. Tot i que la coeducació cada cop té més pes dins del sistema educatiu, els recursos didàctics segueixen sent majoritàriament androcentristes. És per això que proposem a continuació una unitat didàctica basada en la coeducació, que pretén donar un pes important a la dona dins la historiografia.

4. Unitat didàctica:

4.1. Justificació:

A tall d'introducció cal esmentar que el títol d'aquesta unitat didàctica és *El sufragisme i les dones oblidades del segle XX*. La unitat didàctica estarà enfocada al curs de quart d'ESO per diverses raons. Entre elles, aquest curs compta amb un temari exclusivament d'història. A més a més, dins del currículum es contempla específicament el sorgiment de les dones sufragistes al segle XX. Aquest serà el punt de partida per elaborar una unitat didàctica que parteixi del paper de les dones a la història contemporània i en la qual es pretén que l'alumnat investigui sobre dones destacades del segle XX a partir de la lluita sufragista. A més a més, considerem que aquest curs compta amb un alumnat suficientment madur per portar a terme un anàlisi crític sobre el tema en qüestió.

El plantejament d'aquesta unitat didàctica ens permet ensenyar la història de les dones de dues formes diferenciades, per una banda com a col·lectiu, puix que al principi de la unitat s'explicarà el moviment de les dones sufragistes, i d'altra banda com a individus destacats, perquè parlarem de dones que han tingut un paper destacar per la seva feina al llarg del segle XX. D'altra banda, cal esmentar que la unitat didàctica es treballarà a partir de projectes puix que d'aquesta forma els alumnes tindran l'oportunitat de treballar les competències de forma col·laborativa i inclusiva. Es fomentarà l'autonomia i la capacitat d'organització. Seran els protagonistes del seu aprenentatge partint de la filosofia de *learning by doing* i *hands on learning*. També tindrem l'oportunitat de plantejar un ensenyament basat en la coeducació.

Per últim, remarcar que les ciències socials tenen com a objectiu principal la formació d'una ciutadania crítica, per això es portarà a terme aquesta unitat didàctica que té com a objectiu a donar visibilització a les dones, puix que considerem imprescindible per la formació d'aquesta ciutadania crítica, el fet d'educar de forma igualitària i lliure de prejudicis de gènere o estereotips patriarcals.

4.2. Objectius didàctics:

Primerament, com ja hem destacat, el principal objectiu d'aquesta unitat didàctica és fomentar una major conscienciació sobre la igualtat entre gèneres a partir de la revisió del paper de la dona al segle XX, destacant així com la seva contribució a la història és equiparable a la de l'home. Es cerca, per tant, abandonar el sistema d'aprenentatge androcentrista.

D'altra banda, cal esmentar els objectius específics que considerem propis d'aquesta unitat didàctica. En primer lloc, fer visible el paper de la dona com a productora en diversos camps de coneixement. És a dir, dotar a l'alumnat del coneixement d'una història plural i inclusiva que consideri el rol actiu i transformador de les dones. Segonament, valorar la contribució personal de moltes d'aquestes dones en la lluita contra la desigualtat de gènere, a més de comprendre la seva influència posterior.

A més a més, es cerca que compreguin l'evolució dels rols de gènere i com aquestos responen a interessos socials que canvien al llarg del temps. També es pretén millorar la convivència escolar i promoure la intolerància cap a comportaments que discriminin a les dones. Es busca que els alumnes adquireixin el vocabulari específic sobre el gènere, el sexe, l'androcentrisme i la historiografia patriarcal, i adquireixin una perspectiva de gènere tant conceptual com actitudinal. D'aquesta forma, es pretén que l'alumnat compregui el gènere com una construcció social i històrica, i promoure el diàleg reflexiu i crític sobre aquest.

Per tant, si la unitat didàctica es porta a terme de la forma desitjada, tot això ens hauria de portar a un alumnat capaç d'empatitzar amb les dificultats i discriminacions polítiques, econòmiques i socials de les dones al llarg del segle XX, a partir del coneixement de situacions concretes d'aquest mateix període. D'aquesta forma, també es cerca que l'alumnat sigui capaç de traslladar aquestes discriminacions a l'actualitat i analitzar si encara continuen vigents al segle XXI.

4.3. Competències clau associades:

4.3.1. Aportació de la unitat didàctica a les competències clau associades:

- Competències socials i cíviques
- Comunicació lingüística
- Competència digital
- Aprendre a aprendre
- Sentit de la iniciativa i esperit emprenedor
- Consciència i expressions culturals

4.3.2. Competències clau i dimensions: Què han de fer i aprendre els alumnes?

Competències socials i cíviques:

- Reflexionar de forma crítica sobre els problemes socials actuals: com l'existència de col·lectius desfavorits.
- Ser conscient de la participació de les dones als moviments de mobilització política i els moviments d'oposició, així com les seves aportacions individuals a diversos camps de coneixement.
- Comprendre la realitat social de forma cooperativa i comprometre's a exercir una ciutadania democràtica en una societat plural.

Comunicació lingüística:

- Fer un ús del llenguatge lliure d'estereotips sexistes entre homes i dones.
- Utilitzar el llenguatge de forma correcta i amb el llenguatge específic de la matèria per transmetre la informació que s'ha adquirit al llarg de la unitat didàctica.

Competència digital:

- Disposar de les habilitats per cercar, obtenir, processar i comunicar la informació a partir de les ferramentes TIC amb l'objectiu d'incloure dins dels nostres coneixements la història que ni el currículum oficial ni els materials didàctics tradicionals tenen en compte.
- Saber fer un ús responsable de les TIC com a eina per transmetre la informació adquirida al llarg de la unitat didàctica.

Aprendre a aprendre:

- Ser capaç d'analitzar les fonts històriques pel desenvolupament d'un pensament històric.
- Argumentar de forma coherent les opinions personals.
- Aplicar raonaments i cercar explicacions per comprendre els fenòmens socials actuals.

Sentit de la iniciativa i esperit emprenedor:

- Fer un seguiment dels aprenentatges realitzats i prendre consciència d'allò que has après i d'allò que falta per aprendre.
- Saber argumentar de forma lògica i coherent els conceptes estudiats.

Consciència i expressions culturals:

- Conèixer, comprendre, apreciar i valorar críticament les diferents manifestacions culturals i artístiques que han portat a terme les dones al llarg del segle XX.

4.4. Continguts d'aprenentatge:

La primera part de la unitat didàctica comptarà amb dos continguts d'aprenentatge principals que corresponen a la lluita col·lectiva a Gran Bretanya i Espanya pel sufragisme de la dona, i en conseqüència, l'estudi de les principals activistes del sufragisme a Gran Bretanya i Espanya. La segona

part de la unitat didàctica es basarà en el contingut d'aprenentatge de dones destacades a diversos camps de coneixement al llarg del segle XX. A més a més, de forma indirecta també tindrem en compte la reflexió sobre la invisibilització de la dona al currículum i tot allò que comporta, és a dir la desigualtat de gèneres, el sistema androcentrista, etc.

4.5. Activitats d'aprenentatge:

4.5.1. Activitats:

La primera activitat correspondrà al full giratori. Aquest exercici, a més de permetre'ns treballar de forma cooperativa, també ens mostrarà el nivell del qual parteixen els alumnes de cara al tema que es treballarà en les següents sessions, és a dir, serà la nostra prova d'avaluació inicial. Un altre exercici de treball cooperatiu serà el de la lectura compartida a partir d'un fragment del discurs de Clara Campoamor a les Corts de l'1 d'octubre de 1931 (annex 3). Aquesta tasca ens permetrà treballar amb l'alumnat la seva comprensió lectora. A partir d'ambdues activitats, es proposarà als alumnes que expressin la seva opinió i creïn debat. D'aquesta forma, també podrem treballar amb els alumnes la seva expressió oral i la formació de pensaments crítics propis.

A més a més, els alumnes visualitzaran la pel·lícula de *Sufragette* de Sarah Gavron i realitzaran un qüestionari (annexos 1 i 2) sobre aquesta, seguint l'esquema de *flipped classroom*. La visualització a l'aula de la pel·lícula ocuparia molt de temps de les sessions, per això, trobem més convenient que la vegin a casa i realitzin el qüestionari. D'aquesta forma a partir de la pel·lícula podran assolir una visió del context històric del sorgiment del moviment sufragista britànic de principis del segle XX.

Aquest model de realització de la sessió ens permetrà veure com els alumnes han assolit els coneixements i ens permetrà adonar-nos si cal oferir una major atenció a certs alumnes en particular que no estiguin assolint els coneixements al mateix ritme que els seus companys. A més, el temps que

hauríem dedicat a l'aula a explicar el moviment sufragista de forma magistral, podrà fer-se servir per continuar amb la resta del temari.

L'última activitat, i alhora la tasca que tindrà més pes, és el projecte de realització d'un vídeo. L'activitat consistirà a elaborar un breu documental sobre dones destacades del segle XX en diverses matèries de coneixement. La idea d'aquest projecte és que l'alumnat no només utilitzi les TIC per elaborar un producte final sinó que a més treballi la seva creativitat, l'autonomia a l'hora de cercar informació, el seu propi criteri per extreure quina informació és vàlida i que aprengui a realitzar un discurs complex per transmetre aquesta informació adquirida.

4.5.2. Atenció a la diversitat:

Primerament, cal esmentar que el cas d'atenció a la diversitat és totalment hipotètic. En aquest cas proposem un alumne amb una adaptació curricular no significativa i un alumne amb necessitat d'adaptació curricular significativa.

D'una banda, l'alumne amb una adaptació curricular no significativa presenta una manca de la capacitat auditiva. Per això, un dels requisits que es demanarà als alumnes a l'hora de realitzar els seus projectes estarà que aquestos vídeos portin subtítols. D'aquesta forma, l'alumne podrà seguir amb total normalitat la presentació dels projectes i a més els alumnes treballaran les seves habilitats de redacció.

D'altra banda, l'alumne amb l'adaptació curricular significativa presenta un nivell de coneixement i maduresa d'un alumne de primer d'ESO, per tant existeix una diferència relativa de tres cursos entre ell i la resta dels seus companys. Per això, s'adaptaran les preguntes del qüestionari sobre la pel·lícula (annex 2). Les seves participacions a classe també seran puntuades tenint en compte el nivell de l'alumne.

A l'hora de realitzar el projecte del vídeo, considerem que el treball en grup pot resultar beneficiós a l'alumne. Per això, puix que el professor serà qui formi els grups, s'escolliran alumnes que presentin una personalitat empàtica i

que mostrin tenir cura de la resta de companys. Si més no, la inclusió de l'alumne a aquest projecte sense fer distincions, pot resultar beneficiós pel que fa a les relacions socials perquè l'alumne sentirà que forma part del grup a partir d'una integració completa.

4.6. Activitats d'avaluació:

4.6.1. Tipus d'activitat i Organització de l'activitat:

A tall d'introducció, cal esmentar que la nota final comptarà amb un 15% de nota actitudinal. Dins de la nota actitudinal, es tindran en compte les activitats del full giratori i la lectura compartida, a més de la participació activa en els breus debats que puguin sorgir al llarg de les sessions. La fitxa tècnica també comptarà amb un 15% de la nota final i només serà avaluada pels continguts.

El 70% de la nota final serà a partir de la nota del projecte final, és a dir, el vídeo. Tot i això, es dividirà la nota entre un 60% del professor, on avaluarà tenint en compte un 30% el procediment d'elaboració i un 30% el producte final. El 10% restant serà la nota que posaran els alumnes, un 5% vindrà de la coavaluació entre els grups i l'altre 5% vindrà de l'autoavaluació grupal. L'alumnat, per portar a terme aquestes avaluacions, comptarà amb rúbriques proporcionades pel professor.

ACTITUD	15 % NOTA FINAL
FITXA TÈCNICA	15 % NOTA FINAL
PRODUCTE FINAL	30% PROCEDIMENT D'ELABORACIÓ
	30% PRODUCTE FINAL
	5% COAVALUACIÓ
	5% AUTOAVALUACIÓ GRUPAL

4.6.2. Criteris d'avaluació associats:

- Conèixer la participació de les dones en la lluita d'igualtat de condicions amb els homes en la vida política i la presa de decisions, en específic, i a tots els nivells socials, en general.
- Distingir l'existència d'una ideologia que legitima la dominació masculina i la discriminació entre gèneres.
- Respectar el principi d'igualtat d'oportunitats entre dones i homes.
- Participar de forma constructiva i amb una actitud crítica, evitant comportaments sexistes o basats en l'ús d'estereotips.

4.6.3. Estàndards d'aprenentatge avaluable en relació amb els objectius:

Els estàndards d'aprenentatge avaluable són una adaptació dels estàndards que apareixen al currículum de Geografia i Història de quart d'ESO al Bloc 5: *L'època d'entreguerres (1919-1945)* puix que la unitat didàctica sorgeix a partir d'aquest tema i s'adapta per tractar la igualtat de gènere. Aquests estàndards corresponen a:

- Analitzar interpretacions diverses de fonts històriques i historiogràfiques de procedència diferent.
- Relacionar algunes qüestions concretes del passat amb el present i les possibilitats del futur, com la discriminació de la dona en diversos àmbits socials.
- Discutir les causes de la lluita pel sufragi de la dona.

4.7. Enfocament metodològic: Estratègies:

L'enfocament metodològic es basarà a assolir el coneixement del temari a partir de la fomentació de la construcció d'aprenentatges significatius. Per això, incorporarem coneixements de forma progressiva i mitjançant situacions que puguin extrapolar a la vida real estereotips o discriminacions de gènere que hagin presenciat. Partirem de coneixements previs de l'alumnat per poder

adaptar-nos amb facilitat al nivell del qual parteixen i que l'aprenentatge sigui més satisfactori.

Es dedicarà temps de les sessions per portar a terme explicacions magistrals però el gran pes de la unitat didàctica recaurà en el procés de *learning by doing* i *hands on learning*, fent així que els alumnes siguin els protagonistes del seu aprenentatge i el professor quedarà en el paper de guia del procés. D'aquesta forma es cerca que l'alumnat treballi la resolució de problemes i el desenvolupament d'un pensament crític propi. Les activitats que portin a terme tindran com a objectiu que l'alumnat sigui autosuficient davant els problemes que pugui trobar-se, és a dir, desenvolupar la capacitat d'"aprendre a aprendre".

Optem per l'aprenentatge a partir d'un projecte perquè cerquem l'estimulació de l'interès i la participació activa dels alumnes en les activitats proposades. A més a més, d'aquesta forma també promovem el treball en equip mitjançant la realització d'exercicis més pràctics. En definitiva, la metodologia d'aquesta unitat didàctica pretén combinar teoria i pràctica.

4.8. Recursos:

4.8.1. Materials i ús de les TIC:

En primer lloc, utilitzarem diverses fotocòpies que els atorgarem als alumnes, entre elles trobarem fitxes necessàries per seguir el curs de les sessions i graelles d'avaluació per corregir les presentacions del projecte. A més a més, utilitzarem les TIC per portar a terme els vídeos i presentar-los. Els ordinadors que es facin servir a les sessions poden ser *chromebooks* individuals si el centre disposa d'ells o en cas contrari, es reservaria l'aula d'ordinadors a les sessions que s'utilitzin per realitzar el projecte.

4.9. Tractament dels elements transversals:

La idea principal és que l'alumnat s'adoni de la manca de dones als currículums en general, i al d'història de quart d'ESO en específic. A partir d'això, es cerca que indirectament reflexionin sobre la desigualtat de gènere i la invisibilització del paper de la dona al llarg de la història. Amb l'estudi dels moviments sufragistes de Gran Bretanya i d'Espanya, l'alumnat estudiarà el paper de la dona com a col·lectiu, mentre que el projecte final sobre dones destacades en diversos camps de coneixement, faran que l'alumnat conegui personatges que han marcat la història del segle XX i que, a diferència de la majoria de persones que es tenen en compte al llarg dels estudis de Secundària i Batxillerat, no són homes.

Es cerca ensenyar una historiografia més completa amb la voluntat d'educar a l'alumnat en elements transversals com l'educació moral i cívica, l'educació democràtica i els valors davant una problemàtica global. És a dir, a partir de la superació d'un ensenyament androcentrista, pretenem formar ciutadans lliures de la concepció patriarcal de la societat actual.

El pensament crític serà protagonista de diverses sessions de la unitat didàctica puix que es cercarà a partir de debats que els alumnes expressin opinions complexes i fonamentades en el seu coneixement propi. A més a més, l'elaboració del vídeo i la visualització de la pel·lícula també comportarà una reflexió sobre la necessitat d'assolir la igualtat real de gèneres i com aquesta lluita per aconseguir-ho porta latent molt de temps.

Tanmateix, de forma indirecta, també es pretén treballar els constructes socials de gènere. És a dir, a partir de la demostració de dones en diverses matèries d'estudi, es cerca mostrar als alumnes que no existeixen comportaments ni coneixements específics segons el gènere. D'aquesta forma, es vol incentivar a l'alumnat a què segueixi la seva vocació o els seus interessos sense estar determinat pel que li han fet creure que és adequat segons el gènere amb el qual s'identifica. És per això que, tenint en compte que quart d'ESO és un any on l'alumnat porta a terme moltes decisions sobre el

seu futur acadèmic, creiem que aquesta unitat didàctica s'adapta perfectament a les necessitats de l'alumnat en aquest aspecte.

4.10. Temporalització i organització de l'espai i el temps:

A tall d'introducció, cal esmentar que aquesta unitat didàctica està pensada per elaborar-se a principis del segon trimestre al curs de 4t d'ESO que compta amb 25 alumnes a l'aula, al llarg de set sessions de 55 minuts cadascuna. Podem situar-la al bloc 5 intitulat *L'època d'entreguerres*, puix que l'inici de la unitat didàctica es basa en l'ensenyament del sufragi de la dona. La idea principal és que el projecte final estigui llest abans del 8 de març perquè pugui ser presentat davant la resta del centre aquell dia amb motiu del Dia de la Dona.

Primera sessió:

La primera sessió consistirà en la presentació del tema. Per això, començarem la classe amb una activitat d'avaluació inicial. Dividirem l'alumnat en grups de cinc persones i els proposarem l'activitat del full giratori perquè mostrin els seus coneixements sobre dones i homes famosos del segle XX i el camp en el qual destacaren. Després, compararem resultats i es farà un breu debat sobre si els ha costat més o menys escriure els noms d'un gènere o l'altre i els possibles motius d'aquesta diferència de dificultat. La primera activitat pot portar-nos entre 5 i 10 minuts, mentre que pel debat podem calcular entre 10 i 15.

Els 35 minuts restants els utilitzarem per explicar el context de les dones sufragistes britàniques de principis del segle XX. S'explicarà el tema a partir d'un format de classe magistral perquè considerem que la combinació de metodologies és la forma més efectiva d'assolir els coneixements i en les pròximes sessions els alumnes treballaran de manera més activa. D'aquesta forma, estaran preparats per entendre la pel·lícula de *Suffragette* de Sarah Gavron que demanarem que vegin a casa seva, seguint així l'esquema d'una

sessió basada en el *flipped classroom*. Per comprovar si han entès la pel·lícula, se'ls demanarà que entreguin un qüestionari (annexos 1 i 2) sobre aquesta.

Segona sessió:

Per començar, dedicarem els 5 primers minuts a comprovar que no hi hagi dubtes sobre la pel·lícula ni la fitxa tècnica encomanada. Posteriorment, a partir de les destacades sufragistes que apareixen a la pel·lícula Emmeline Pankhurst i Emily Wilding Davison, s'explicarà del sufragisme a Espanya i destacarem a Clara Campoamor i Victoria Kent. En un primer moment, els proporcionarem un fragment del discurs de Clara Campoamor a les Corts de l'1 d'octubre de 1931. A partir d'aquest fragment hauran de realitzar l'activitat de la lectura compartida en grups de 5 alumnes. Posteriorment, compartiran amb la resta de la classe les impressions sobre el tema. Després d'aquest primer contacte amb el discurs de Clara Campoamor, continuarem la classe magistral amb l'explicació sobre el sufragisme espanyol que ocuparà al voltant de 20 minuts de la sessió. La lectura compartida i el debat ocuparan 15 minuts més de la sessió.

Els 15 minuts finals s'utilitzaran per presentar el projecte que consistirà a elaborar un vídeo d'entre 5 i 10 minuts sobre dones destacades del segle XX. Els mostrarem l'eina que hauran d'utilitzar per elaborar el vídeo, a la web *wevideo* (www.wevideo.com) i els posarem un exemple realitzat pel professor sobre com realitzar el vídeo. A més a més, el professor dividirà la classe en 5 grups de 5 membres. El motiu pel qual escollirà el professor els membres que formin el grup és perquè d'aquesta forma es pretén que siguin el més heterogenis possible. A la següent sessió se'ls atorgarà el nom de les dones que hauran de tractar al vídeo.

Cal afegir que se'ls repartirà un guió amb diverses instruccions que poden utilitzar com a referència a l'hora de realitzar el vídeo (annex 4) i una plantilla de *storyboard* (annex 5). L'objectiu principal del storyboard és que els alumnes utilitzin eines que els siguin útils a l'hora d'organitzar el treball perquè el resultat final sigui més satisfactori.

Se'ls encomanarà que cerquin pel seu compte dones que visquessin al segle passat i que els agradaria estudiar per la seva aportació a la societat. Com a guia per cercar aquestes dones protagonistes, demanarem a l'alumnat que trobin un referent esportista, un referent al món de l'art, un referent científic, un referent polític i/o filosòfic, i un referent al món de la literatura. Es proposarà a l'alumnat que aquestos vídeos es presentin el dia 8 de març a la resta del centre amb motiu del Dia de la Dona.

Tercera sessió:

En primer lloc, posem en comú les dones que han cercat a casa seva els alumnes. Esmenaran els seus noms, les seves aportacions als seus camps de producció i si les coneixien abans de fer aquest exercici. Aquesta posada en comú d'informació ocuparà al voltant d'uns 25 minuts de la classe. Posteriorment, es repartirà el nom de les dones que cada grup ha de tractar, entre elles hi haurà una de cada camp de coneixement esmentat prèviament.

Els 30 minuts restants serviran perquè els alumnes comencin a treballar en el seu *storyboard* per organitzar el seu vídeo. El professor estarà atent a l'alumnat revisant els guions que presentin. A partir del guió de les preguntes i les dones destacades del segle XX hauran d'elaborar un vídeo en el qual expliquin les seves contribucions històriques i demostrin que la història no és només cosa d'homes.

Quarta, cinquena i sisena sessió:

Aquestes dues sessions es dedicaran íntegrament a l'elaboració del vídeo. Els alumnes seran els protagonistes del procés del seu d'aprenentatge. El professor tindrà un paper de *guide on the side* i podran preguntar-li dubtes sobre el procés, però haurà de ser l'alumnat el que cerqui la informació i elabori el vídeo puix que, tractant-se d'alumnes de quart d'ESO, compten amb suficient nivell de maduresa i independència per a treballar pel seu compte. Les fonts d'informació hauran de complir amb el *CRAAP test*, les inicials constitueixen els

factors que es tenen en compte a l'hora de valorar la qualitat dels continguts de les pàgines web, és a dir, la vigència, la rellevància, l'autoritat, la precisió i el propòsit. Tot i això, els proporcionarem diverses webs que serveixin com a punt de partida per aquesta recerca, com l'Enciclopèdia Catalana (www.enciclopedia.cat), l'Enciclopèdia Britànica (www.britannica.com), la Biblioteca Virtual de Miguel de Cervantes (www.cervantesvirtual.com), la Biblioteca Digital Mundial (www.wdl.org/es), i Dialnet (dialnet.unirioja.es). En total, dins l'aula, aquestes dues sessions suposaran 165 minuts per realitzar el vídeo.

Sèptima sessió:

L'última sessió d'aquesta unitat didàctica es farà servir perquè els alumnes presentin els seus projectes a la resta de la classe. Durant la presentació dels vídeos, els alumnes hauran de coavaluar a la resta de grups (annex 8) i ells mateixos com a grup (annex 7), el professor també haurà d'avaluar als alumnes com a equip (annex 6), per tant la nota serà conjunta. Es presentaran 5 vídeos d'entre 5 i 10 minuts, per tant, com a màxim es trigaran 50 minuts. La resta de la classe es farà servir per fer una breu reflexió sobre la invisibilització de les aportacions de les dones a la història.

4.11. Connexió amb altres matèries i activitats complementàries:

Per començar, cal esmentar que aquesta unitat didàctica podria plantejar-se fins i tot de forma interdisciplinària per la matèria que abarca. Tot i això, en aquest cas l'hem enfocat exclusivament per l'assignatura de Geografia i Història de quart d'ESO. Tanmateix, esmenarem les matèries amb les quals considerem que podria relacionar-se aquesta unitat.

En primer lloc, la relacionem amb l'assignatura d'Educació plàstica, visual i audiovisual, concretament amb el bloc 4 intitulat *Llenguatge audiovisual i multimèdia*. Aquest bloc compta amb diversos continguts que es troben

estretament relacionats amb la producció del vídeo final de la unitat didàctica. Entre aquests continguts destaquem: El llenguatge audiovisual i multimèdia, el guió il·lustrat, el cinema, i el disseny gràfic assistit per ordinador.

Segonament, podem relacionar la unitat didàctica amb la matèria de Llengua catalana i literatura. El bloc 1 anomenat *Comunicació oral: Escoltar i parlar* del currículum d'aquesta assignatura conté el coneixement i ús progressivament autònom de les estratègies necessàries per a la producció de textos orals, aquest contingut pot ser útil no només a l'hora de fer el producte final sinó també al llarg de les sessions per la participació activa en debats espontanis que requereixin l'expressió oral d'opinions crítiques.

Continuant amb l'assignatura de Llengua catalana, el bloc 2, titulat *Comunicació escrita: Llegir i escriure*, l'apartat d'Escriure esmenta que es transmetrà a l'alumnat el coneixement i ús de les tècniques i estratègies per a la producció de textos escrits: Planificació, obtenció de dades, organització de la informació, redacció i revisió. Aquest mateix bloc també especifica com a continguts l'actitud progressivament crítica i reflexiva davant de la lectura i l'ús progressivament autònom dels diccionaris, de les biblioteques i de les tecnologies de la informació i la comunicació com a font d'obtenció d'informació. Aquests continguts poden relacionar-se amb els del bloc 4, Educació literària, on s'esmenta la consulta de fonts d'informació variades per dur a terme treballs adequats. Tots aquests coneixements poden resultar pràctics a l'alumne a l'hora d'expressar-se a la fitxa tècnica, i durant la recerca de fonts historiogràfiques i al llarg de l'elaboració del guió del vídeo.

En tercer lloc, de forma indirecta, podríem relacionar-ho amb el temari de l'assignatura de Valors ètics, tenint en compte que el bloc 2 intitulat *La comprensió, el respecte i la igualtat en les relacions interpersonals* tracta de les repercussions polítiques de la Declaració universal dels drets humans. D'aquesta forma, si estudiem el principi d'igualtat, també podem parlar de la no-discriminació entre gèneres. A més a més, el bloc 4, La justícia i la política, tracta la democràcia relacionant-la amb els drets humans, la participació ciutadana i els drets i deures que comporta un sistema democràtic. Tot això es

troba estretament relacionat amb el sufragisme, tema que tractarem a la unitat didàctica.

Finalment, podem relacionar el tema escollit per la unitat didàctica amb activitats complementàries relacionades amb la igualtat de gèneres. A tall d'exemple, la majoria de centres educatius porten a terme activitats per conscienciar a l'alumnat en dates com el 25 de novembre o el 8 de març sobre la necessitat d'acabar amb la violència masclista i respectar una igualtat entre homes i dones.

5. Conclusions:

A tall de cloenda, cal esmentar que aquest assaig ens ha fet reflexionar sobre la invisibilització de la dona no només al currículum de Geografia i Història sinó en general a tot el sistema educatiu. Aquesta falta de reconeixement del nostre paper en la societat correspon al model de sistema androcentrista i comporta una perpetuació d'estereotips sobre els rols de gènere que poden fins i tot comportar en alguns casos masclisme a la nostra societat actual.

L'ensenyament de la Història no pot seguir oblidant ni invisibilitzant el paper de la dona. És per això, que cal revisar el sistema educatiu androcentrista tradicional i apostar per la coeducació. Només d'aquesta forma podrem aconseguir que el gènere masculí s'identifiqui com el gènere universal i dominant, i per tant, arribar a una societat basada realment en la igualtat de gènere. És l'ensenyament de les aportacions històriques de la dona i la visibilització d'aquesta al llarg del passat i el present de la societat, el que fomentarà una ciutadania pròpiament democràtica i crítica davant les discriminacions basades en els rols de gènere.

L'escriptor George Orwell deia a la seva obra intitulada *1984* que "Qui controla el passat, controla el futur. Qui controla el present, controla el passat". Nosaltres decidim quin passat volem ensenyar, està en les nostres mans mostrar la història que durant anys ha estat silenciada i demostrar així que homes i dones som igual d'importants a l'hora de construir el nostre futur. El desenvolupament complet d'un pensament crític només podrà portar-se a terme si eliminem les barreres del gènere, corregim el sexisme cultural i ideològic i la desigualtat social entre homes i dones. El nostre paper com a docents és que l'alumnat desenvolupi una consciència històrica que els faci participants de l'important paper que tant homes com dones tingueren en la construcció del present en el qual estem vivint, i l'important paper que tenim ambdós gèneres en l'actualitat per crear un futur basat en la igualtat de condicions.

És per això que considerem que cal cercar un equilibri entre la representació d'homes i dones dins la Història, en específic, i les Ciències Socials, en general. D'altra forma, si l'alumnat no estudia el paper de les dones, això pot portar a una justificació d'una suposada subordinació de la dona davant l'home. Els governs i les organitzacions supranacionals són conscients d'això i per aquest motiu trobem que cada com es porta a terme una legislació major en defensa de la igualtat de gèneres. A més a més, cal tenir en compte que els centres educatius són un dels principals agents socialitzadors dels joves, per tant és especialment important portar a terme una defensa d'aquestes lleis dins les aules, a partir de l'ús del llenguatge inclusiu, de materials didàctics lliures d'estereotips i l'aplicació d'un currículum que tingui en compte a la dona.

Per aquest motiu, la nostra proposta d'unitat didàctica s'ha basat a fer la dona protagonista de la Història, concretament del segle XX. El nostre objectiu era demostrar que, tot i que cal un canvi profund en els currículums que ens arriben des del Govern, els docents podem adaptar el coneixement que volem transmetre i decidir quina Història és la que expliquem.

En aquest cas, la proposta ha estat hipotètica i no hem pogut portar-la a terme, per tant, no comptem amb la resposta de l'alumnat davant el canvi de paradigma d'estudiar gairebé exclusivament a l'home com a protagonista històric a demostrar que la dona ha tingut un paper igual de rellevant. Amb sort, si aquesta unitat didàctica es porta a terme, podríem despertar la curiositat dels nostres alumnes per seguir aprenent més sobre la dona com a col·lectiu al llarg dels segles i sobre dones destacades a diversos camps de coneixement que fins aquest moment romanien invisibles.

Per últim, cal esmentar que aquesta unitat didàctica potser no es considera innovadora com a tal. La proposta de la coeducació porta uns anys agafant cada cop més força i existeixen nombrosos exemples de com incorporar a la dona dins l'aula. Tot i això, hem considerat oportú aportar un exemple més perquè com ha quedat clar al llarg de la part teòrica del treball, queda molta feina per fer envers aquest tema.

Bibliografía

Barranco, M., i José, M. (2013). *Las mujeres como sujeto histórico en el aula de historia*.

Blanch, J. P., i Fernández, A. S. (2010). “La educación para la ciudadanía y la enseñanza de las ciencias sociales, la geografía y la historia”. *Iber: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia*, (64), 8-18.

Colás Bravo, M. P., i Jiménez Cortés, R. (2006). “Tipos de conciencia de género del profesorado en los contextos escolares”. *Revista de Educación*, 340, 415-444, 415-444.

Espinet-Alegre, M. (2018). *El género desde una perspectiva histórica: Unidad Didáctica sobre las mujeres en la Historia Contemporánea para 4º de la ESO* (Treball de Màster).

Fernández Valencia, A. (2004). *Las mujeres como sujeto histórico: género y enseñanza de la historia*.

Houston, B. (1994). *Should public education be gender free. The education feminism reader*, 122-134.

Martori, M. S. (1994). “Conquistar la igualdad: la coeducación hoy”. *Revista iberoamericana de educación*, 49-78.

Moreno, E. (2000). *La transmisión de modelos sexistas en la escuela. El harén pedagógico. Perspectiva de género en la organización escolar*, 11-31.

Moreno, M., i Marimón, M. M. (1986). “Cómo se enseña a ser niña: el sexismo en la escuela” (Vol. 6). *Icaria editorial*.

Obiols, E. S., i Blanch, J. P. (2011). “¿Por qué las mujeres son invisibles en la enseñanza de la historia?”. *Historia y memoria*, 129-146.

Pérez Rueda, A. I., Nogueroles Jové, M., & Méndez Núñez, Á. (2017). “Una educación feminista para transformar el mundo”. *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social* (RIEJS).

Rebollo Catalán, M. Á. (2013). “La innovación educativa con perspectiva de género: retos y desafíos para el profesorado”. *Profesorado: revista de curriculum y formación del profesorado*, 17, 3-8.

Sau, V. (2000). “Diccionario ideológico feminista” (Vol. 1). *Icaria Editorial*.

Schüssler, R. (2007). “Género y educación”. *Cuaderno temático. Cooperación Técnica Alemana* (GTZ). Lima: Biblioteca Nacional del Perú.

Subirats, M. (2012). “L'èxit educatiu de les dones: s' ha acabat la discriminació?”. *Temps d'Educació*, 73-84.

Webgrafia

Acevedo, E. (2010). “La transmisión del androcentrismo en los procesos de enseñanza-aprendizaje formales” (II). *Revista digital para profesionales de la enseñanza*. Andalucía. [Consultat el 17 d'abril 2019: <https://www.feandalucia.ccoo.es/docu/p5sd7196.pdf>]

Benavente, R. (2014, 13 de març). “Las diez mujeres más influyentes de la ciencia: de Marie Curie a Hipatia”. *El Confidencial*. [Consultat el 17 d'abril 2019: https://www.elconfidencial.com/tecnologia/2014-03-13/las-diez-mujeres-mas-influyentes-de-la-ciencia-de-marie-curie-a-hipatia_101069/]

Cercadillo, L. (2015, 23 de març). *La brecha de género según los datos de PISA*. Instituto Nacional de Evaluación Educativa. [Consultat el 17 d'abril 2019: <http://blog.intef.es/inee/2015/03/23/la-brecha-de-genero-segun-los-datos-de-pisa/>]

Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (2018, 14 d'octubre). *Només un 7% dels referents dels llibres de text d'ESO són dones*. [Consultat el 17 d'abril

2019: <https://www.ccma.cat/324/nomes-un-7-dels-referents-dels-llibres-de-text-deso-son-dones/noticia/2880865/>

Fanjul, S. (2018, 7 d'agost). “¿Por qué ellas no eligen carreras técnicas?”. *El País*. [Consultat el 19 d'abril 2019: https://elpais.com/economia/2018/07/25/actualidad/1532514376_084338.html]

Generalitat de Catalunya (2019). *Coeducació i Igualtat de gènere*. XTEC. [Consultat el 12 d'abril 2019: <http://xtec.gencat.cat/ca/curriculum/coeducacio/>]

Generalitat de Catalunya (2019). *Estereotips i rols de gènere, Prevenció de la violència masclista en l'àmbit educatiu*. Ateneu. [Consultat el 19 d'abril 2019: http://ateneu.xtec.cat/wikiform/wikiexport/cursos/curriculum/interniv/prevm/modul_1/apartat_2]

Marqués, S. (2018, 23 de novembre). “La violència masclista i el seu abordatge a les aules”. *El diari de l'educació*. [Consultat el 17 d'abril 2019: <http://diarieducacio.cat/la-violencia-masclista-i-el-seu-abordatge-a-les-aules/>]

Montesdecoa, C. (2016, 6 de gener). “La alternativa para educar en la igualdad se llama coeducación”. *eldiario.es*. [Consultat el 20 d'abril 2019: https://www.eldiario.es/canariasahora/premium_en_abierto/coeducacion-alternativa-igualdad-machismo-sexismo-escuela_0_468253964.html]

Subirats, M., Tomé, A. i Solsona, N. (2019, 6 de març). “Per què és important reforçar la coeducació?”. *El diari de l'educació*. [Consultat el 19 d'abril 2019: <http://diarieducacio.cat/blogs/grao/2019/03/06/per-que-es-important-reforcar-la-coeducacio/>]

UNESCO (2018). *Igualdad de género a través de la escuela: proporcionar un entorno de aprendizaje seguro e inclusivo*. [Consultat el 19 d'abril 2019: <https://gem-report-2017.unesco.org/es/chapter/igualdad-de-genero-a-traves-de-la-escuela-proporcionar-un-entorno-de-aprendizaje-seguro-e-inclusivo/#>]

Velasco, M. (2019, 4 de març). “El Museo del Prado sólo expone seis obras de mujeres. Son estas”. *Huffington Post* [Consultat el 12 d'abril 2019: <https://>

www.huffingtonpost.es/2018/03/06/el-museo-del-prado-solo-expone-seis-obras-de-mujeres-son-estas_a_23375343/

Vincenty, C. (2003). “Socialización, lenguaje y educación: Una mirada desde el enfoque de género”. *Antropología Experimental*. [<http://revista.ujaen.es/huesped/rae/articulos2003/vicenty2003.pdf>]

Legislació

Orgánica, L. 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género. BOE núm. 313, de 29 de diciembre de 2004.

Ordre ECD/65/2015, de 21 de gener, per la qual es descriuen les relacions entre les competències, els continguts i els criteris d'avaluació de l'educació primària, l'educació secundària obligatòria i el batxillerat. BOE núm. 25, de 29 de gener de 2015.

Llei 11/2016, de 28 de juliol, d'Igualtat de dones i homes. BOIB núm. 99, de 28 de juliol de 2016.

Annexos

Annex 1. Fitxa 1: Qüestionari sobre la pel·lícula *Suffragette* de Sarah Gavron (2015)

1. El moviment sufragista era exclusiu d'una sola classe social?
2. Com eren les condicions laborals de na Maud i na Violet? Cerca les condicions laborals d'aquell moment i reflexiona sobre si allò que veiem a la pel·lícula era habitual.
3. Per què creus que na Maud decideix unir-se al moviment sufragista?
4. Quin paper creus que té Gerald en la lluita sufragista? Creus que hi havia molts homes en aquell moment com ell?
5. Per què creus que les dones intenten amagar a Emmeline Pankhurst de la policia?
6. Com es pren al principi el Govern el moviment sufragista? En quin moment es comencen a preocupar per aquesta mobilització?
7. Per què trien el derbi per defensar els seus drets?
8. Fes una reflexió sobre la següent opinió de diversos homes respecte a la lluita de les dones per exercir el dret a vot a Londres a principis del segle XX:

“Les dones no tenen ni la tranquil·litat de temperament ni l'equilibri de la ment per exercir un judici sobre assumptes polítics. Si permetem que les dones votin significarà la pèrdua de l'estructura social. Les dones estan ben representades pels seus pares, germans i marits. Un cop se'ls doni el vot, serà impossible aturar això. Les dones exigiran a estar al Parlament, a ser Ministres de Gabinet, a ser jutges, etc.”

Annex 2. Fitxa 1: Qüestionari adaptat sobre la pel·lícula *Suffragette* de Sarah Gavron (2015)

1. Com treballaven na Maud i na Violet? Com les tractava el cap de la bugaderia?
2. Com era la relació entre na Maud i el seu marit?
3. Com era la relació entre n'Edith Ellyn i el seu marit, Gerald?
4. Qui és l'Emmeline Pankhurst? Com la tracten les altres dones sufragistes?
5. Què pensava el Govern de les dones sufragistes?
6. Què succeeix durant el derbi?
7. Fes una reflexió comparant les condicions de vida de les dones a principis del segle XX i actualment.

Annex 3. Fitxa 2: Lectura compartida

Fragment del discurs de Clara Campoamor a les Corts de l'1 d'octubre de 1931.

[...] Yo, señores diputados, me siento ciudadano antes que mujer, y considero que sería un profundo error político dejar a la mujer al margen de ese derecho, a la mujer que espera y confía en vosotros; a la mujer que, como ocurrió con otras fuerzas nuevas en la revolución francesa, será indiscutiblemente una nueva fuerza que se incorpora al derecho y no hay sino que empujarla a que siga su camino.

No dejéis a la mujer que, si es regresiva, piense que su esperanza estuvo en la dictadura; no dejéis a la mujer que piense, si es avanzada, que su esperanza de igualdad está en el comunismo. No cometáis, señores diputados, ese error político de gravísimas consecuencias. Salváis a la República, ayudáis a la República atrayéndoos y sumándoos esa fuerza que espera ansiosa el momento de su redención.

Cada uno habla en virtud de una experiencia y yo os hablo en nombre de la mía propia. Yo soy diputado por la provincia de Madrid; la he recorrido, no sólo en cumplimiento de mi deber, sino por cariño, y muchas veces, siempre, he visto que a los actos públicos acudía una concurrencia femenina muy superior a la masculina, y he visto en los ojos de esas mujeres la esperanza de redención, he visto el deseo de ayudar a la República, he visto la pasión y la emoción que ponen en sus ideales. La mujer española espera hoy de la República la redención suya y la redención del hijo. No cometáis un error histórico que no tendréis nunca bastante tiempo para llorar; que no tendréis nunca bastante tiempo para llorar al dejar al margen de la República a la mujer, que representa una fuerza nueva, una fuerza joven; que ha sido simpatía y apoyo para los hombres que estaban en las cárceles; que ha sufrido en muchos casos como vosotros mismos, y que está anhelante, aplicándose a sí misma la frase de Humboldt de que la única manera de madurarse para el ejercicio de la libertad y de hacerla accesible a todos es caminar dentro de ella.

Señores diputados, he pronunciado mis últimas palabras en este debate. Perdonadme si os molesté, considero que es mi convicción la que habla; que ante un ideal lo defendería hasta la muerte; que pondría, como dije ayer, la cabeza y el corazón en el platillo de la balanza, de igual modo Breno colocó su espada, para que se inclinara en favor del voto de la mujer, y que además sigo pensando, y no por vanidad, sino por íntima convicción, que nadie como yo sirve en estos momentos a la República española.

Annex 4. Guió orientatiu per la realització del vídeo

- L'objectiu principal és que realitzeu un vídeo per donar a conèixer les dones més influents del segle XX i la seva contribució a la història. Podrem exposar-los davant la resta del centre el dia 8 de març amb motiu del Dia de la Dona.
- El vídeo haurà de durar entre 5 i 10 minuts. Al vídeo, s'haurà de comptar una dona esportista, un referent femení artístic, una dona científica, un referent polític i/o filosòfic, i una dona del món literari.
- El vídeo haurà de presentar una breu introducció, una presentació bibliogràfica de cada referent femení i una conclusió que consti d'una reflexió personal sobre la invisibilització de la dona.
- Entenem com a presentació bibliogràfica que expliqueu el lloc i any de naixement i mort, l'àmbit en el qual va destacar i per què, possibles reconeixements com premis que hagi pogut tenir, i si ha aportat opinions pròpies sobre la desigualtat de gènere.
- El vídeo tindrà llibertat de format, és a dir, es podrà fer amb imatges lliures extretes de pàgines com Pixabay (pixabay.com/es) per presentar-ho com a documental, mitjançant falses entrevistes entre els alumnes, etc.
- El professor estarà disposat a ajudar durant el procés de creació i edició del vídeo. Si és necessari, corregirà el guió o *storyboard*, abans que el grup comenci a muntar el vídeo.

Annex 5. Plantilla de *storyboard*

Escena:	Escena:
Observacions:	Observacions:

Escena:	Escena:
Observacions:	Observacions:

Escena:	Escena:
Observacions:	Observacions:

Escena:	Escena:
Observacions:	Observacions:

Annexos 6 i 7. Rúbrica d'avaluació del professor pel producte final i d'autoavaluació

ÍTEMS AVALUABLES	MILLORABLE 1 punts	BÉ 2 punts	EXCEL·LENT 3 punts	PUNTUACIÓ
Planificació	El vídeo no correspon al guió acordat amb el professor. Alguns membres de l'equip no han treballat.	Els alumnes necessiten ajuda per escriure el guió i tenen problemes a l'hora d'organitzar la feina.	Els alumnes han planificat el guió de forma independent i tots els membres han contribuït en crear un producte creatiu.	
Contingut	El vídeo no presenta tots els punts bàsics que s'havien demanat.	El vídeo presenta els punts demanats però la informació no queda clara.	El vídeo compta amb tota la informació demanada i està perfectament organitzat.	
Disseny	La seqüència de les escenes és il·lògica i els títols no són comprensibles.	La seqüència de les imatges és adequada i clara.	L'organització de les imatges és excel·lent i afavoreix la comprensió del tema.	
Imatge i so	Les imatges usades i el so no són de qualitat.	Les imatges i el so són utilitzables però no són de gran qualitat.	Les imatges es veuen amb gran claredat i el so s'escolta perfectament.	
Creativitat	El vídeo resulta pesat per l'espectador perquè és poc original.	El grup ha presentat un vídeo amb algunes escenes originals.	El vídeo presentat és molt creatiu i compta amb un guió original.	
Informació	La informació que s'ha fet servir és en alguns casos incorrecta o inexacta.	La informació és escassa però correcta.	La informació ha estat extreta de fonts fiables i és suficient per a la realització del vídeo.	
Treball en equip	Treballen sense interès i no tots els membres participen de forma activa.	Treballen amb interès però els manca organització.	Treballen molt i presenten molt bona organització entre els membres del grup.	

Annex 8. Rúbrica de coavaluació pel producte final

ÍTEMS AVALUABLES	MILLORABLE 1 punts	BÉ 2 punts	EXCEL·LENT 3 punts	PUNTUACIÓ
Contingut	El vídeo no presenta tots els punts bàsics que s'havien demanat.	El vídeo presenta els punts demanats però la informació no queda clara.	El vídeo compta amb tota la informació demanada i està perfectament organitzat.	
Disseny	La seqüència de les escenes és il·lògica i els títols no són comprensibles.	La seqüència de les imatges és adequada i clara.	L'organització de les imatges és excel·lent i afavoreix la comprensió del tema.	
Imatge i so	Les imatges usades i el so no són de qualitat.	Les imatges i el so són utilitzables però no són de gran qualitat.	Les imatges es veuen amb gran claredat i el so s'escolta perfectament.	
Creativitat	El vídeo resulta pesat per l'espectador perquè és poc original.	El grup ha presentat un vídeo amb algunes escenes originals.	El vídeo presentat és molt creatiu i compta amb un guió original.	
Informació	La informació que s'ha fet servir és en alguns casos incorrecta o inexacta.	La informació és escassa però correcta.	La informació ha estat extreta de fonts fiables i és suficient per a la realització del vídeo.	